

Epistemologiniai ir metodologiniai tarptautinių mokyklinių vadovėlių tyrimų aspektai

Emilija Sakadolskienė

Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Šokio ir teatro katedra, Studentų g. 39, 01806 Vilnius, emilija.sakadolskiene@leu.lt

Anotacija. Pedagogai, tėvai, švietimu besirūpinantys politikai, žiniasklaida ir kitos suinteresuotos visuomenės grupės vis dažniau kreipia dėmesį į Lietuvos mokyklose naudojamas priemones. Akivaizdu, kad sprendimai apie vadovėlių turinį, pobūdį ir funkcijas priimami nepakankamai ištyrus jų funkcionavimą ugdymo procese. Šiame straipsnyje pateikiamos užsienio šalių mokyklinių vadovėlių tyrimų tendencijos, aptartos per 2014 m. gruodžio 4 d. vykusios konferencijos „Mokymo priemonės XXI amžiuje: kūrimas ir taikymas“ plenarinį posėdį Lietuvos edukologijos universitete. Apžvelgus Lietuvoje atliktus negausius tyrimus dėl mokyklose naudojamų vadovėlių, pateikiami užsienio tyrimų aspektai, siūlantys galimų naujų kryptių šios srities tyrimams.

Esminiai žodžiai: *mokykliniai vadovėliai, vadovėlių analizė, vadovėlių tyrimų epistemologija, vadovėlių tyrimų metodologija.*

Įvadas

Viena įtakingiausių teorinių formuluočių apie ugdymo programų kūrimą pateikiama Ralpho W. Tylerio (1949) iki šių dienų plačiai cituojamame ir diskutuojamame veikalė. R. W. Tyleris mini tris šaltinius, į kuriuos atsižvelgiama, kuriant ugdymo tikslus ir programas, taigi logiškai – ir vadovėlius:

- 1) besimokantysis,
- 2) šiuolaikinio gyvenimo poreikiai,

3) mokomasis dalykas.

Autoriaus nuomone, švietimo darbuotojai pagal šiuos tris šaltinius bus įvardiję tokią gausą ugdymo tikslų, jog vietinės mokyklos turės spręsti, kuriuos tikslus rinktis, remdamosi:

- 1) filosofiniais įsitikinimais,
- 2) psichologijos žiniomis.

Galima klausti, ar Lietuvos švietimo sistemos architektai yra nusprendę, kurie iš šių kelrodžių yra mūsų ugdymo programų ir vadovėlių varomoji jėga? Jeigu mūsų pagrindinė orientacija būtų į besimokantįjį, į jo galimybių ir talentų atsiskleidimą, į kritinį mąstymą ir kūrybiškumą, tuomet turėtų būti gausa tyrimų apie besimokančiuosius, o kalbant apie vadovėlius – koks besimokančiojo santykis su to vadovėlio turiniu bei stiliumi. Jeigu programa kuriama vykdant tai, kas visuomenei reikalinga, daugiau dėmesio turėtų būti skiriama jauno žmogaus socializacijai, nuostatų, vertybių bei elgesio kodeksų įtvirtinimui. Tuomet būtų vykdomi tyrimai ir svarstymai apie nūdienos jaunimo gyvenimą už mokyklos ribų ir sprendžiama, kaip tai atspindėti mokymo medžiagoje. Kita vertus, jeigu mokomoji programa yra grindžiama mokomųjų dalykų logika, tuomet programos kūrimui ir vadovėlių rašymui užtenka ekspertų ir mokomojo dalyko specialistų patarimų.

Daugelis pripažins, kad Lietuvoje vadovėlius rašantieji labiausiai orientuojasi į trečiąjį R. W. Tylerio minimą šaltinį – į mokomojo dalyko žinias. Taupydami lėšas ir laiką, švietimo politikos formuotojai neužsako tyrimų ar poreikių analizių, kurių pagrindu vadovėliai būtų rašomi ar tobulinami. Nevykdomos plačios konsultacijos su visais suinteresuotais partneriais. Pigiau pakviesti keletą ekspertų, kurie pirma parašo koncepciją, tada dar keli ekspertai parašo programą. Paskelbiama viešoji konsultacija, programa „pakabinama“ internete ir laukiama komentarų. Leidyklai išleidus vadovėlį, dar keli ekspertai jį vertina, vadovaudamiesi Ugdymo plėtotės centro parengtu *Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių turinio vertinimo tvarkos aprašu* (2012).

Vis dėlto jau matome ženklų, jog švietimo politikos formuotojai suvokia, kad leidžiamų vadovėlių kokybė negerėja ir daugelis jų netenkina mokinių, mokytojų, tėvų ir plačiosios visuomenės poreikių. Suvokiama, kad ekspertinis įvairių švietimo sričių vertinimas toli gražu yra nepakankamas filtras kokybei užtikrinti. Nors laiko ir lėšų sąnaudos būtų daug didesnės, būtinybė atsižvelgti į tyrimus, priimant svarbius sprendimus, yra akivaizdi. Svarbu pereiti prie tyrimais ir duomenimis grįsto sprendimų priėmimo, kad mokymo priemonės, o ypač vadovėliai, kurie mūsų švietimo sistemoje, deja, yra tikrieji programos formuotojai, atlaikytų akylų tyrėjo žvilgsnį. Atėjo laikas imtis taikomųjų plėtros tyrimų (angl. *formative research*, arba *development research*), kurie nagrinėtų tam tikrą ugdymo programą, vadovėlį, mokymo priemonę, mediją ar kompiuterinę programą ir jų kontekstus.

Šiuo straipsniu nesiimama vadovėlių vertinimo – **objektu** pasirinkti mokyklinių vadovėlių moksliniai tyrimai. **Straipsnio tikslas** – pateikti platesnį epistemologinių,

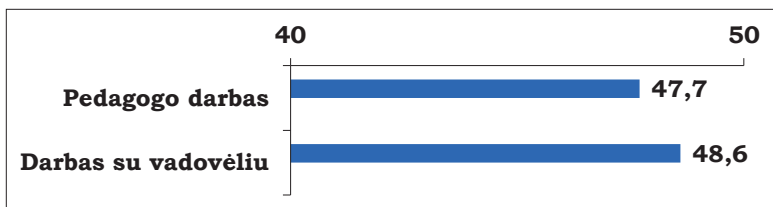
metodologinių ir tematinių galimybių spektrą, siekiant išplėsti tyrimų apie Lietuvoje leidžiamus vadovėlius aspektų lauką. Šio tikslo siekiama atliekant **mokslinės literatūros analizę**.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti vadovėlių vaidmenį Lietuvos mokyklų ugdymo procese.
2. Apžvelgti pastaraisiais metais Lietuvoje atliktų mokyklinių vadovėlių tyrimų tipus.
3. Apibrėžti užsienio šalių vadovėlių tyrimams taikomas epistemologines prielaidas.
4. Pateikti užsienio vadovėlių tyrimų metodologijos ir analizės aspektų, rečiau taikomų Lietuvoje atliktuose tyrimuose.

Vadovėlio vaidmuo Lietuvos švietime

Lietuvoje vadovėlis užima pernelyg reikšmingą vietą ugdymo procese. „Šviesos“ leidyklos užsakymu Rinkos analizės ir tyrimų grupė 2005 m. atliko apklausą, kurios tikslas – išsiaiškinti VI–VIII bei IX–XII klasių mokinių bei tėvų ar globėjų ir mokytojų nuomonę apie bendrojo ugdymo mokykloms skirtus vadovėlius. Mokytojams skirtoje apklausoje buvo paprašyta nurodyti, „kiek, Jūsų nuomone, ugdymo procese turi sudaryti pedagogo, mokytojo darbas, o kiek – darbas pagal vadovėlį ir su vadovėliu“. Matome, kad mokytojai skiria vienodą reikšmę pedagogo darbui ir darbui su vadovėliu.

1 pav. Mokytojų nuomonė: kiek ugdymo procese turi sudaryti darbas pagal vadovėlį ir su vadovėliu (proc., N = 1630) (RAIT – Rinkos analizės ir tyrimų grupė, 2005, 29)

Kitur pasaulyje vadovėlis tėra tik viena iš mokymosi priemonių, tačiau dauguma Lietuvos mokinių vadovėliu pamokoje naudojasi kaip pagrindine. Taip teigiama Švietimo aprūpinimo centro išleistoje švietimo problemos analizėje (Bigelienė et al., 2012). Anot A. Kalvaičio (2013), vadovėlis naudojamas beveik kiekvienoje pamokoje, nagrinėjant naują medžiagą (79 proc. dažnumas) ir teikiant pagalbą įvairių pasiekimų mokiniams (63 proc.). Net du trečdaliai mokytojų pasikliauja vadovėlių seka, turiniu ir mokymo būdais, o Tarptautinis matematikos ir gamtos mokslų (TIMSS) 2007 m. tyrimas parodė, kad Lietuvos mokytojai naudoja vadovėlį kaip pagrindinę priemonę daug daugiau nei kitų Europos šalių mokytojai (Bigelienė et al., 2012).

Antai per 2014 m. gruodžio 4 d. vykusią konferenciją „Mokymo priemonės XXI amžiuje: kūrimas ir taikymas“ UAB „Šviesa“ leidybos direktorė Jurgita Nacevičienė paminėjo, kad, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos (toliau – LR ŠMM) vadovų bei

valdininkų pageidavimu, vadovėlis, anksčiau buvęs pagalbine priemone, dabar privalo būti pagrindine priemone, talpinančia visą mokomąjį turinį. Anot jos, „švietimo galimybės sparčiai žengti į priekį temdo nenuoseklumas švietimo politikoje – blaškomasi nuo idėjų, kad vadovėlis – papildoma priemonė mokymosi procese iki minčių, kad švietimo poreikius geriausiai patenkintų „vieno centralizuoto vadovėlio“ idėja. Pastaroji idėja grindžiama tuo, kad mokytojas vis dar „išeina“ vadovėlį, todėl turi būti „labai teisingas“ ir visaapimantis leidinys“ (korespondencija su J. Nacevičiene, 2015 m. kovo 12 d.). Švietimo politikos formuotojų noras griežčiau kontroliuoti vadovėlių turinį matomas ir Seime, kur įregistruotos pataisos, kuriomis siekiama suteikti Švietimo ir mokslo ministerijai daugiau galių šioje srityje (Razma, 2015).

Tokios idėjos neramina. Kaip primena K. Crawfordas (2003a), „Mokyklų vadovėliai yra esminės priemonės legitimuotų ideologijų ir įsitikinimų konstravimo procese. Tai yra galingųjų visuomenės grupių nuomonių apie istoriją, žinias ir vertybes atspindys. Mokykliniais vadovėliais pateikiamas vyraujantis mokyklos programos apibrėžimas ir politinių, kultūrinių bei ekonominių mūšių bei kompromisų vaizdinys“ (5). A. D. Fredericksas (2005) pažymi, kad mokiniai dažnai linkę į mokymąsi žiūrėti kaip į teisingų atsakymų sancaupą, o jei vadovėlis pateikiamas kaip visaapimantis atsakymas į visus įmanomus klausimus, mokiniai temato vieną požiūrį, kurio svarstymui nereikia kritinio ar kūrybinio mąstymo. Pagalvokime vien apie istorijos vadovėlius ir kaip tam tikrų faktų ar nuomonių įtraukimas ar išleidimas gali paveikti mokinio nuomonę apie praeities įvykius (plačiau žr. Griffin, Marciano, 1979; Mikk, 2000; Crawford, 2003b; Vyšniauskas, 2010; Guichard, 2013). Vienintelio ir „teisingo“ vadovėlio praktiką jau esame patyrę Lietuvos istorijoje ir kažin ar reikia aiškinti jo žalą mūsų tautai ir visuomenei.

Kita galima visaapimančio vadovėlio troškimo priežastis gali būti ir ta, kad Lietuvos mokytojai nėra pakankamai gerai parengti. Panašiai būta prieš keletą dešimtmečių JAV per ekonominę krizę, kai pagailėta lėšų reiklesniam mokytojų rengimui. Sumanyta rengti vadovėlius, kurie „atsparūs nekompetentingam mokytojui“ (angl. *teacher-proof textbooks*). Ilgainiui suvokta, jog ši praktika neveiksminga, o kompetentingas mokytojas yra pats svarbiausias veiksnys, siekiant mokinių pažangos. M. W. Taylor (2013) vykdyto tyrimo metu buvo keliama matematikos mokytojų kvalifikacija. Tyrimo laikotarpiu smarkiai sumažėjo pasikliovimas vadovėliu, ir mokytojai pradėjo naudoti įvairias kitas priemones, labiau tinkančias individualizuotam ugdymui. Šis rezultatas galiojo nepaisant mokytojų patirties, mokyklos aplinkos, mokomojo turinio ar pasirinkto vadovėlio. Anot autorės, verčiau rengti mokytojus, kurie yra „atsparūs“ programai, o ne vadovėlį, „atsparų“ mokytojui. B. Jobrack (cit. Mathews, 2012) nuogaustauja, kad vadovėliai yra rašomi mokytojams, įprastai nemėgstantiems kaitos. Jie pernelyg kreipia dėmesį į vaizdines priemones, netikrina jų atitikties programai, yra raginami rinktis pigesnę vadovėlį ir paprastai nesusipažinę su tyrimais apie numatomus rinktis vadovėlius, o tų tyrimų yra per mažai.

Vadovėlių tyrimai Lietuvoje

Vadovėlių tyrimai nėra naujas reiškinys. Jau 3-ajame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje Jungtinių Tautų pirmtakė Tautų Lyga skyrė nemažai dėmesio lyginamiesiems istorijos, geografijos ir civilinės teisės bei pilietiškumo vadovėlių tyrimams. UNESCO ir Vokietijoje veikiančio Georgo Eckerto instituto tarptautiniams vadovėlių tyrimams (*Georg Eckert Institute for International Textbook Research*) išleista knyga *Vadovėlių tyrimų ir vadovėlių persvarstymų vadovas (UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision)* (Pingel, 2010) gali būti laikoma tos veiklos tęsiniu (Fan, 2013).

Negalima teigti, kad Lietuvoje nebūta tyrimų apie mokyklinius vadovėlius, tačiau jie neskaitlingi ir atsitiktiniai. Pasak L. Jašinausko (2013), nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžios vadovėlių rengimui skirta daug dėmesio. Vadovėlis įvardytas, kaip pagrindinė, bet ne vienintelė mokymosi priemonė. Vėlesniuose 2003, 2008 ir 2012 m. reikalavimuose autorius pastebi slinkti į kompetencijų ugdymą ir individualų, savarakišką mokymąsi. Tačiau, apžvelgęs esamus tyrimus, autorius pastebi, kad apibendrinimų apie vadovėlių sampratą ir vertinimą yra labai mažai.

„Šviesos“ leidykla 2005 m. atliko apklausą, kurios tikslas – išsiaiškinti VI–VIII bei IX–XII klasių mokinių bei tėvų ar globėjų ir mokytojų nuomonę apie bendrojo ugdymo mokykloms skirtus vadovėlius (RAIT, 2005). 2011 m. Ugdymo plėtotės centras vykdė kompleksinį tyrimą, kuriame rinkti duomenys, kaip mokytojai vertina vadovėlių turinio kokybę (žr. Bigelienė et al., 2012). A. Kalvaitis (2013) atliko tyrimą, kuriuo siekta nustatyti, kokie procesai vyksta sprendžiant, kokius vadovėlius užsakyti. Taip pat siekta išsiaiškinti, kaip dažnai ir kokių tikslu vadovėliai naudojami pamokoje, kaip mokymo priemonės padeda siekti ugdymo tikslų ir planuoti ugdymo procesą. Ugdymo plėtotės centras (Bernotienė et al., 2014) išleido bendro pobūdžio ataskaitą apie bendrojo ugdymo vadovėlių situaciją – pateikiama statistinė informacija bei naudojimo tendencijos. Kiti duomenys apie Lietuvos vadovėlius gauti iš *Tarptautinių matematikos ir gamtos mokslų tyrimų* (TIMSS) ir *Tarptautinių skaitymo gebėjimų tyrimų* (PIRLS) ataskaitų. Taip pat daugėja magistrų darbų, kuriuose nagrinėjami vadovėliai.

Turinio analizė (angl. *content analysis*) buvo pati populiariausia vadovėlių tyrimo metodologija. Pats tyrimo objektas yra nekintantis, prie jo galima grįžti ir nereikalauja tyrėjo darbo „lauko sąlygomis“, o klasikinė kiekybinė turinio analizė nesunkiai apibrėžiama. Dauguma Lietuvoje atliekamų tyrimų paremta šiuo metodu. Taip pat dažnai tikrinama vadovėlių dermė su ugdymo programomis ir pedagoginės prielaidos, grindžiančios vadovėlio turinį (angl. *didactic analysis*). Etikos vadovėlius bei programas lygino V. Višniauskienė ir I. Ramanekienė (2007), kurios taip pat apklausė keletą pedagogų dėl vadovėlių dalykinių, pedagoginių ir psichologinių reikalavimų atitikimo. K. Grinkevičius (2014) analizavo IX–X kl. biologijos vadovėlių sąrangą bei didaktinius principus ir vertino vadovėlių turinį bendrųjų kompetencijų ugdymo aspektu. Straipsnyje apie vadovėlių funkcijas V. Salienė (2008) aptaria medžiagos atranką savo kartu su A. Smetona parengtiems IX–XII klasių lietuvių kalbos vadovėliams. J. Skirius (2009) atkreipia

dėmesį, kad istorijos vadovėliai neatitinka Bendrosiose programose numatyto istorijos dėstymo trimis koncentrais, o tekstai parašyti neatsižvelgiant į mokinių amžių ir kitas ypatybes. R. Milieškienė (2006) savo magistro darbe tyrė, kaip įgyvendinamas V–VII klasių muzikos vadovėlių turinys. Atliktas vadinamasis „ugdomas eksperimentas“ bei mokytojų ir mokinių apklausa raštu.

Kiti tyrėjai renkasi vieną temą ar aspektą kaip tyrimo objektą. A. Grickevičius (2006) lygino mokyklinių istorijos vadovėlių teiginius su universitetinių ir akademinė veikala teiginiais, aprašant krikščionybę ir Bažnyčią. B. Šetkus (2011) nagrinėjo, kaip pirminiai šaltiniai – dokumentai – naudojami istorijos vadovėliuose, nes bendrosios programos akcentuoja nuostatą naudoti dokumentus, suvokti praeitį savarankiškai interpretuojant ir argumentuojant. Ankstesnį tyrimą šia tema atliko S. Stašaitis – 1998 metais (cit. Šetkus, 2011). LR ŠMM užsakymu L. Jašinauskas ir kt. (2008) nagrinėjo pilietinių ir tautinių vertybių raišką socialinio ir dorinio ugdymo vadovėliuose. A. Birgelytė ir bendraautorai (2012) aiškino, kokios pilietinės ir tautinės vertybės bei vaizdiniai vyrauja geografijos vadovėliuose, o L. Jašinauskas ir I. Zaleskienė (2012) teikė kitą to tyrimo dalį – pilietinių ir tautinių vertybių sklaidą socialinio ir dorinio ugdymo vadovėliuose.

P. Pečiuliauskienė (1999) įvertino abstrakčių ir realių bei integruotų užduočių santykį VII–X klasių matematikos vadovėliuose, turėdama omenyje, kad, *Tarptautinio matematikos ir gamtos mokslų tyrimo* (TIMSS) duomenimis, Lietuvos moksleiviai sunkiai sprendė realaus, integruoto turinio užduotis. Tyrimas parodė, kad trys ketvirtadaliai užduočių Lietuvos vadovėliuose yra neintegruotos tarpdalykine prasme. P. Pečiuliauskienė ir vėliau domėjosi gamtamokslinių vadovėlių integraciniais ryšiais ir tyrė judėjimo reiškinį pagrindinės mokyklos vadovėliuose (2010). R. Bilbokaitė (2009), remdamasi R. Arnheimo vaizdinio mąstymo teorija apie vaizdinės informacijos svarbą sudėtingų reiškinų suvokime, aiškino mokinių nuomonę apie gamtamokslinių vadovėlių iliustracijų pagalbą mokantis. G. Skujienė ir J. Turcinavičienė su kolegomis tyrė gamtos vaizdavimą kelių šalių vadovėliuose (Carvalho et al., 2011).

N. Cibulskaitė ir K. Barnovska (2009, 2010) tyrė Pietryčių Lietuvos matematikos mokytojų nuomonę apie V klasės matematikos vadovėlius pagal dalykinius, pedagoginius ir psichologinius kriterijus, kuriuos yra pasiūlusi LR ŠMM, bei faktorius, lemiančius mokytojų vertinimus. Taip pat tirti ir mokiniai, kurie, anot tyrėjų, rinkęsi vadovėlius, kuriuose yra vaizdinės medžiagos įvairovė ir ryšys su jų gyvenimo kontekstu.

J. Reingardė su bendraautorėmis 2010 m. paskelbė studiją, kurios viename skyriuje yra ir vadovėlių turinio analizė tolerancijos ir multikultūrinio ugdymo tema. Remdamasi šia studija, A. Lekešytė (2013) atliko pradinė klasių muzikos vadovėlių turinio analizę ir nagrinėjo tolerancijos, kitoniškumo bei multikultūriškumo aspektus. Panašių tikslų, kaip ir A. Lekešytė, siekė lietuvių literatūros XI–XII klasės vadovėlius analizavusios B. Šilėnienė ir E. Magienė (2012), taip pat radusios, kad juose menkai skatinamas kultūrų bei socialinių grupių įvairovės pripažinimas. Multikultūriškumo sklaida nagrinėjama ir R. Tamošiūno (2000) sudarytoje analizėje, kurioje N. Poderienė aptarė lietuvių kalbos

ir literatūros vadovėlius, E. Bakonis – socialinių mokslų, D. Bigelienė – gamtos mokslų ir matematikos, D. Bylaitė – pradinį klasių, G. Milašius – etikos ir tikybos vadovėlius, o Ū. Tornau – mokyklinių vadovėlių iliustracijas. Šie tyrimai Lietuvoje atspindėjo tarptautines tendencijas: 9–10-ąjį dešimtmetį dauguma tarptautinių vadovėlių tyrimų tikrino, kaip kultūrinė įvairovė ir kitoniškumas buvo pavaizduoti vadovėlio tekstuose bei iliustracijose, ar juose teikiama nepagrįstų stereotipų ir prietarų (Olsson, 2010).

Istorinių tyrinėjimų apie vadovėlius itin mažai. S. Stašaitis vertino ir lygino istorijos vadovėlius, naudotus Lietuvos mokyklose 1795–1918 m. J. Kastickaitė ir J. Banionis (2010) nustatė, kad nuo 1929 m. Lietuvos matematikos vadovėliuose pradėta pažangiau dėstyti diferencialinio ir integralinio skaičiavimo pradmenis, remiantis prancūzų, vokiečių pavyzdžiais, ir tai galima lyginti su šiuolaikinių matematikos vadovėlių skyriais. A. Vyšniauskas (2004, 2010) analizavo Lietuvos ir Lenkijos konflikto pateikimą sovietinių laikų vadovėliuose. Apie senuosius Lietuvoje naudotus vadovėlius taip pat galima rasti informacijos straipsniuose, studijose ir monografijose apie Lietuvos švietimo istoriją.

Mažiau tradicinę tyrimo temą pasirinko N. Toleikytė (2004), nagrinėjusi juoko kultūros ugdymą literatūros vadovėliuose, turint omenyje pigų ir banalų komiškumą, siūlomą masinės kultūros priemonėse.

Tarptautiniai vadovėlių tyrimai

Filosofinis, epistemologinis vadovėlių tyrimų pagrindimas. Anot J. L. Paulo ir K. Marfo (2001), rengdami būsimojus tyrėjus daugiausia dėmesio skiriame metodams ir procedūrinei technikai, mažai diskutuodami apie tą metodologiją grindžiančią filosofiją. Tai neparengia tyrėjų žvelgti į savo tyrimus kritiškai ir suvokti epistemologinius, moralinius ir estetinius žinojimo pagrindus. Autoriai primena, kad tyrėjų įsitikinimai apie mokslą negali būti atsieti nuo jų įsitikinimų apie save ir savo kolegų mokslą. Tad, tiriant bet kokią švietimo reiškinį, šiuo atveju – vadovėlius, svarbu reflektuoti savo paties epistemologinius įsitikinimus.

Nors dauguma minėtų Lietuvoje atliktų tyrimų yra dalykiški, pragmatiniai, jie neišvengiamai turi filosofinį pagrindimą, filosofines prielaidas. Reikia atsakyti į pagrindinį klausimą – kas yra žinios ar žinojimas? Ką mes laikome geografijos, matematikos, ar muzikos žiniomis? Kiek politika, jėgos struktūros ir tautoje puoselėjamas naratyvas turi bendro su tuo, ką mes laikome esmine informacija ar žinojimu? Estas J. Mikkas (2000) primena apie glaudų ryšį tarp tyrimo metodologijos ir epistemologijos. Kiekvienas tyrėjas turi vertybes, išankstinius nusistatymus, sociopolitines orientacijas ir epistemologinius rėmus, kuriais vadovaujasi. Būtų klaida vaizduoti, kad tai neturi nieko bendro su tyrimo įgyvendinimu. Kaip teigia P. Weinbrenneris (cit. Nicholls, 2005, 24), neįmanoma konstruoti vadovėlio tyrimo metodologijos neturint teorijos apie tai, kas yra ar kuo turėtų būti mokyklinis vadovėlis. Todėl ne vien Lietuvoje, bet ir kitur nuogaustaujama, kad vadovėlių tyrimams stinga teorinio pagrindimo (Nicholls, 2003; *George Eckert Institute*, n.d.); jie yra „nepakankamai filosofuoti“ (angl. *underphilosophised*) (Nicholls, 2005, 33).

Tyrimai sodriai ir detaliai apibūdina objektą, šiuo atveju patį vadovėlį, bet neatskleidžia filosofinių prielaidų, kuriomis vadovaujasi ir vadovėlio autorius, ir vadovėlio tyrėjas. Tad J. Nichollsas (2005) teikia kelis esminius filosofinius požiūrius, kuriais galima remtis vykdant tyrimus apie vadovėlius:

1. Pozityvistai įsivaizduoja santykį tarp savęs ir tiriamo vadovėlio neutraliai ir pasyviai. Tokie tyrėjai bando neutraliai ieškoti pasikartojimų, kategorijų, faktų ir plėtoja rastas sąvokas. Tokio tyrėjo pagrindinis vadovėlio tyrimo tikslas yra nustatyti jame esančių faktų tikrumą ir patikimumą. Kontekstas, kuriame gyvuoja tyrėjas ir vadovėlis nėra svarbus ir gali net būti traktuojamas, kaip klaidinantis kintamasis, kurį reikėtų izoliuoti. Apsiginklavęs neutraliuoju ir objektyviuoju moksliniu metodu, tyrėjas nesuteikia vadovėliui prasmės savo interpretacijomis ir vadovėlis neturi įtakos pačiam tyrėjui.

2. Neomarksistai ir kritinės teorijos atstovai suvokia santykį tarp savęs ir tiriamo objekto per priespaudos, susvetimėjimo, įtampos ir klasių kovos prizmę. Tik tuomet, kai atkreipiame besimokančiųjų dėmesį į šias neteisybes, galima išlaisvėti ir išlaisvinti. Šio požiūrio tyrėjas vadovėliuose ieško užslėptų neteisybės ir nelygybės pavyzdžių, susijusių su lytimi, socialine klase, rase, tautybe ir pan., siekdamas didinti sąmoningumą, padedantį naikinti susvetimėjimą ir engimą. Tyrėjas ieško, ar vadovėlyje dominuoja tie, kurie turi galios svertus (dažnai įvardijami baltaodžiai vyrai), dominuojantys prieš moteris ir mažumas bei vaikus.

3. Postmodernistams žinojimas yra heterogeniškas ir pliuralistinis, o realybė nėra stabili, nuolat keičiasi. Jie traktuoja ir pozityvistus, ir kritinės teorijos atstovus, kaip dar vis tiesos ieškančius modernistus. Postmodernistai tvirtina, kad yra daug balsų ir daug tiesų, kurias reikia išgirsti. Jie ypač puoselėja vadinamuosius mažuosius, marginalizuotųjų naratyvus, kuriuos užgožę didieji naratyvai (angl. *grand narratives*). Toks tyrėjas vadovėlyje ieško to, kas nepasakyta ir neišgirsta, pabrėždamas vadovėlio subjektyvumą, ir tai, kad tyrėjas bei juo besinaudojantis mokinys vadovėliui gali suteikti nesuskaičiuojamą kiekį interpretacijų. Postmodernistui tyrėjui svarbu nustatyti, kieno balsai mažiau, o kieno daugiau svarbūs. Jam taip pat svarbu pasižiūrėti, ar marginalizuotos grupės verčiamos supanašėti su dominuojančia ideologija ar kultūra.

4. Hermeneutikai tyrinėja supratimo ir interpretacijos reiškinius. Hermeneutika svarsto galimybę suprasti tekstą per prasmės atkūrimą arba per paties tyrėjo subjektyvią interpretaciją. Tyrėjas jaučia pareigą atskleisti savo tradicijas, suvokimą, buvimą tam tikroje erdvėje ir laike (ne kaip postmodernistas, kuris laiko save belaikiu). Tyrėjui mažiau rūpi faktai ar žinios, o jį daugiau domina, kaip realybė suprantama. Jam taip pat svarbu savo skaitytojui atskleisti savo prielaidas, prietarus, tradicijas ir išankstinius įsitikinimus, kad būtų aišku, kaip tyrėjas priėmė vienokias ar kitokias išvadas. Tyrinėdamas vadovėlius, hermeneutikas prie jų grįžta kelis kartus, nes jo metodas yra sukimasis ratu, bandantis inkorporuoti daugelį perspektyvų ir faktorių, bet niekada nesibaigiantis, nes ir prasmių klodai yra begaliniai, o sociokultūriniai kontekstai yra sudėtingi.

Šiuo klausimu besidomintiesiems J. Nichollsas (2005) pateikia kiekvienos minėtos filosofinės pakraipos vadovėlių tyrimų pavyzdžių. Tačiau autorius klausia: o kas toliau? Kiekviena iš šių pakraipų turi ne tik savo privalumų, bet ir trūkumų. Jis siūlo atidžiau skaityti M. Foucault vėlyvuosius tekstus, kuriuos galima vadinti naująja kritine teorija, postpostmodernizmu, ar neohermeneutika, iš esmės inkorporuojant J. Nichollso aprašytą kritinės teorijos, postmodernizmo ir hermeneutikos stipriąsias puses. Lietuvos ir visos Rytų Europos specifika, bandant kurti ir atkurti posttotalitarinę politinę ir kultūrinę tapatybę, dar gali padiktuoti postkolonijini žvilgsnį į savo vadovėlių turinį. Kaip teigia Violeta Kelertienė, postkolonijinės studijos, ko gero, mums teikia daug aktualesnį teorinį pagrindimą nei postmodernizmas (Kelertas, 2006).

Vadovėlių tyrimo metodai. Daug metų vadovėliai buvo tiriami kiekybiniais metodais. Klasikine turinio (angl. *content*) analize tikrinama dažnis (kaip dažnai kažkas kartojasi) ir apimtis (kiek vietos skiriama kuriai nors temai). Kiekybiniai tyrimai ir toliau yra naudingi ir reikalingi, ypač nagrinėjant koreliacinius ir priežastinius ryšius (Fan, 2013), ir kai reikia tirti didelį duomenų kiekį. Tačiau tai nepadeda pažvelgti giliau, nėra galimybių nuspręsti, kas ir kaip pabrėžiama vadovėlyje.

Turinio analizė gali būti ir kokybinė. Vienas būdas yra *dedukcinis*, kai vertintojai sudaro sąrašą kategorijų, turinčių būti vadovėlyje pagal mokymo programą bei deklaruotus mokymosi tikslus, ir tikrina, ar taip yra. Kartais turinys lyginamas su akademinėmis tos srities žiniomis. Pastaruoju metu vadovėliai kritikuojami už tai, kad supaprastina medžiagą, o tai atveria dar vieną galimybę tyrimams. Kitas būdas yra *induktivus*, kai bandoma išsiaiškinti, koks turinys, interpretacinės sąvokos ir pateikimo metodai randami vadovėlyje, tuo atskleidžiant siūlomą pasaulėžiūrą. Tam dažnai naudojama grindžiamoji teorija (Pingel, 2010).

Turint omenyje, kad daugelis tarptautiniuose tyrimuose taikytų kokybinių turinio analizės metodų nėra populiarūs Lietuvoje, verta keletą jų išvardyti ir trumpai apibūdinti. F. Pingelis (2010) anksčiau minėtame leidinyje *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision* (2010), V. Kalmus, (2004), M. Repoussi ir N. Tutiaux-Guillon (2010), B. Vanhulle (2009), J. Nichollsas (2003) bei J. Lebrun ir kt. (2002) vardija įvairius kokybinius metodus, kurie taikytini vadovėlių turiniui tirti:

- Hermeneutinė analizė – siekiama išsiaiškinti paslėptas reikšmes ir žinias;
- Lingvistinė analizė – tiriami žodžiai ir terminologija, kurie gali būti prieštarinčiai ar įdomiai vertinami; taip pat metaforos, figuratyvinė kalba. Tai ypač naudinga, kai žmonių grupės skirtingai apibrėžia žodžius (kaip antai tauta, pilietybė, valstybė ir t. t.);
- Diskurso analizė – atliekama turinio dekonstrukcija, siekiant spręsti, ką autorius išaukština, ką nuvertina, kurias teksto dalis iliustruoja ir kurioms temoms rašo uždavinius;
- Semiotinė analizė – identifikuojami kultūros simboliai, ženklai ir žymekliai tekste.

- Naratyvinė analizė – tiriama, kaip įvairūs pasakojimai formuoja įvykių supratimą, konstruoja individų bei grupių tapatybes ir mobilizuoja žmones veiklai. Taip pat nagrinėjama, ar teikiamas tik vienas „didysis“ pasakojimas, ar yra vietos ir kitiems balsams;
- Istoriografinė ar disciplinos analizė – analizuojama, kaip yra perteikiami istorijos disciplina ar kito mokomojo dalyko arealas;
- Struktūrinė analizė – nustatoma, kaip struktūruojami istoriniai įvykiai ar procesai ir perteikiami keliuose vadovėliuose.
- Tarpkultūrinė analizė – dažnai dvi ar trys šalys tiria viena kitos vadovėlius, ieškodamos galimų šališkumų. Taip yra dariusios Vokietija su Izraeliu, Vokietija su Prancūzija, Vokietija su Lenkija, Kinija su Japonija ir Pietų Korėja ir kt.;
- Kritinė analizė – nagrinėjama, kaip nelygūs, neteisingi socialiniai santykiai perteikiami vadovėlyje;
- Klausimų analizė – klausiama, ar tekste esantys klausimai tik padeda išmokti kažką atmintinai, ar skatina kritinį mąstymą;
- Vaizdinė analizė – aiškinamasi, kaip vartojami vaizdai, lentelės, paveikslai ar žemėlapiai. Tai ypač aktualu šiais laikais, kai vaikai vis sunkiau priima informaciją, kuri pateikiama ne vaizdais;
- Kryžminė analizė (angl. *contingency analysis*) – tai palyginti naujas metodas – kiekybinės ir kokybinės technikos mišinys, kuriuo analizuojamos teksto ir vaizdo reprezentacijos, tarkime, ar vienas iš kintamųjų turi įtakos kitam;
- Priėmimo ar suvokimo analizė (angl. *reception analysis*) taikoma ištirti, kaip simbolinis vadovėlių tekstas bei vaizdai yra susiejami su mokinių pasauliu ir dekoduojami, interpretuojami bei konceptualizuojami;
- Produkcijos proceso analizė – tiriama, kaip leidėjai formuoja, platina ir reklamuoja vadovėlius, kaip vadovėliai aprobuojami ir kada jų atsisakoma.

Aišku, šių autorių pasiūlytų metodų sąrašas nėra baigtinis, ir nuolat besikeičianti, dinamiška kokybinių tyrimų sfera pasiūlo vis naujų būdų vadovėlių turiniui tirti. Pats vadovėlių stilius keičiasi, tad ir tyrimai apie juos yra kitokie. Istorijos ir kituose vadovėliuose vis dažniau rasime teksto, neteikiančio atsakymų, bet labiau atitinkančių laboratorinį mąstymą, būdingą kitiems, ypač gamtamoksliniams mokomiesiems dalykams (Repoussi, Tutiaux-Guillon, 2010). Randame daug daugiau naratyvų, įskaitant ir mokinių pasakojimų apie praeitį. M. Repoussi ir N. Tutiaux-Guillon pastebi: „Mokyklinėje istoriografijoje labai plečiasi *naratyvo* sąvoka. Prasideda kaip *multimodalinis naratyvas*; tada virsta *fragmentuotu ir rekonstruotu naratyvu*; ilgainiui tai tampa *atviru naratyvu*. Ar tai rodo į pokyčius *naratyvinėje struktūroje* mokyklinėje istoriografijoje?“ (2010, 155–156; kursyvas autorių).

Kai naudotojai yra laikomi aktyviais vadovėlio žinių ir prasmių tarpininkais, tradicinė turinio analizė tampa mažiau aktuali ir apskritai kiekybiniai metodai vis dažniau taikomi tik kaip priedas prie kokybinių metodų, užleisdami vietą lyginamosioms bei hibridinėms

metodologijoms, kurių analitinės priemonės vis sudėtingesnės. Todėl, be tyrimų apie vadovėlio turinį, vis svarbesnė tampa antra problema – kaip juos naudoja mokytojai ir kaip juos priima mokiniai. M. Horsley ir D. Lambertas (2001) aiškina, kad „efektyvaus“ vadovėlio paieškos yra bergždžios, ypač kai jos pernelyg remiasi leidėjo, dizainerio ar autoriaus indėliu. Svarbiau aiškintis, kaip mokytojai ir mokiniai teikia vadovėliams prasmę, kaip jie kuria interpretacijas ir pritaiko savo reikmėms ugdymosi kontekste.

Tradiciškai vadovėlis buvo baigtinis produktas, kuriame dalyvavo autorius, leidėjas, spaustuvė, knygynas ar pardavėjas ir skaitytojas. Šių laikų skaitmeniniame pasaulyje spaustuvė ir autorius nebėra centrinės figūros. Autorius vis dažniau kontaktuoja su naudotoju, ir naudojimo kontekstas tampa vis svarbesnis autoriaus sumanyme. Taigi ir tyrimai krypsta nuo vadovėlio kaip produkto į tyrimus apie jo naudojimą ir suvokimą. Plėtros taikomieji tyrimai nustato programų veiksmingumą natūralioje aplinkoje. Tai nėra eksperimentas, o bandymas suprasti, kaip tam tikrame kontekste kurio nors produkto vartotojai suvokia tai, ką jie naudoja. Leidžiami vadovėlių betavariantai, kurie paleidžiami į rinką tik po bandomojo periodo. Šiuo atveju tyrėjams svarbios mokinių, mokytojų ir aplinkos charakteristikos. Plėtros tyrimai yra mažos imties atvejų analizės, teikiančios įdomių išvadų, panaudojamų kuriant naujas arba tobulinant esamas programas ir vadovėlius. Šių metodų neverta vardyti, nes tai tiriama gerai žinomais empiriniais socialinių mokslų, antropologijos, kultūros ir medijų studijų metodais (Nicholls, 2003; *George Eckert Institute*, n.d.).

Johnas A. Zahorikas (1991) dar primena, kad vadovėlių naudojimas labai priklauso nuo mokytojo pasitelkiamo ugdymo stiliaus. Vadovėlis gali būti faktų šaltinis, užduočių šaltinis arba pagrindas diskusijoms ir interpretacijoms. Tyrimo metu J. A. Zahorikas prašė respondentų sudaryti pamokų planus, susietus su vadovėlio medžiaga, ir atsakyti į klausimus apie mokytojų įsitikinimus, susijusius su mokiniais, žiniomis ir mokymu. Autorius nustatė tris pagrindinius mokymo tipus: medžiagos aprėpimą („išėjimą“), vadovėlio medžiagos išplėtimą ir medžiagos naudojimą mąstymui skatinti. Akivaizdu, kad vadovėliui funkcionuojant kitaip skirtingose aplinkose, reikalingi tyrimai, atskleidžiantys tą įvairovę.

Išvados

Lietuvoje vadovėlis užima itin reikšmingą vietą švietimo procese, dažnai perimdamas programos vaidmenį. Todėl itin svarbu atlikti tyrimus apie vadovėlių turinį bei jų vartojimą, užuot vadovėlių aprobavimo reikalus patikėjus nedidelei ekspertų grupei.

Lietuvoje yra atlikta tyrimų apie mokykloje naudojamus vadovėlius, bet jų skaičius mažas ir ribojasi turinio analizėmis. Kai kurie tyrėjai tikrina atitiktį bendrosioms programoms, kiti renkasi kurį nors aspektą, tokius kaip multikultūriškumas, pilietiškumas, užduotys ar vaizdinės priemonės.

Daugelis užsienio tyrėjų pabrėžia, kad tiriant vadovėlius, svarbu turėti filosofinį, epistemologinį pagrindą savo pasirinktai metodologijai. Kiekvienas tyrėjas vadovaujasi tam tikromis vertybėmis, kurios neišvengiamai atsiskleidžia pasirinktoje tyrimo metodikoje. Tyrimai apie vadovėlius būtų efektyvesni, jei tyrėjai paaiškintų savo požiūrį, kodėl jie renkasi pozityvistinį, kritinės teorijos, postmodernų, hermeneutinį, postkolonijinį ar kitokį teorinį pagrindimą savo studijoms.

Anksčiau vadovėlių tyrimuose vyravo kiekybinės bei kokybinės turinio analizės. Tačiau pastaruoju metu naudojamos metodologijos yra įvairesnės, dažnai naudojami hibridiniai, komparatyvistiniai tyrimo būdai, atėję iš kitų mokslo šakų.

Postkolonijinėje ir postsovietinėje Lietuvoje vadovėlių atsiradimui įtaką daro ne vien pliuralistinės idėjos ir nuolat besikeičianti historiografija, bet ir visuomenės lūkesčiai, vadovėlių rinkos ekonomika, švietimo politika aprobuojant vadovėlius, žiniasklaidos spaudimas bei kiti anksčiau neegzistavę veiksniai. Visuomenė vis dažniau reikalauja, kad Lietuvos mokyklose naudojami vadovėliai būtų tinkamai reglamentuojami ir užtikrinama jų kokybė. Tuomet reikia tikėtis, kad Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Ugdymo plėtotės centras, Švietimo aprūpinimo centras ir kitos švietimo institucijos pradės užsakyti tyrimus, kurie padėtų nagrinėti daugelį metų apleistus klausimus. Taip pat reikia viltis, kad tyrimus užsakantieji nemanytų, jog tyrimais bus galima empiriškai nustatyti, kuris vadovėlis geriausias, efektyviausias ar sukeliantis mažiausiai nepatogių kontroversijų.

Norint, kad tokie tyrimai vyktų, turi megztis partnerystės tarp aukštųjų mokyklų ir valstybinių bei nevalstybinių institucijų, su leidyklomis ir autoriais, o svarbiausia – su mokyklomis, kur mokiniai ir pedagogai galėtų tarti savo žodį apie knygas, lydinčias jauną žmogų dvylika metų ir daugiau.

Literatūra

- Bakonis, E. (2000). Ar „taikūs“ lietuviški istorijos vadovėliai? Taikos klausimai lietuviškame istorijos vadovėlyje. *Istorija*, 55, 60–65.
- Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių turinio vertinimo tvarkos aprašas. Patvirtintas 2012 m. sausio 6 d. įsakymu Nr. VK-14. Prieiga per internetą: http://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/vadoveliai/2_Bendrojo_ugdymo_dalyku_vadoveliu_turinio_vertinimo_tvarkos_aprasas.pdf.
- Bernotienė, R., Briedienė, D., Gerulaitis, Š., Gutauskaitė, A., Zaukienė, A., Jašinauskas, L. et al. (2014). *Ataskaita apie dabartinę bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių situaciją*. Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
- Bilbokaitė, R. (2009). Gamtamokslinių vadovėlių vizualizacijos pagalba mokymosi procese: diagnostinio tyrimo rezultatai merginų grupėje. *Lyčių studijos ir tyrimai*, 7, 118–124.
- Bigelienė, D., Birgelytė, A., Jašinauskas, L., Kalvaitis, A., Šleževičius, K. (2012). *Bendrojo ugdymo dalykų vadovėliai: turinio kokybė ir naudojimas pamokoje*. (Serija „Švietimo problemos

- analizė“). Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Bendrojo%20ugdymo%20dalyku%20vadoveliai_2012_6.pdf.
- Birgelytė, A., Stanaitis, S., Gerulaitis, Š. (2012). Pilietinių vertybių raiška geografijos vadovėliuose. *Tiltai*, 1, 159–174.
- Carvalho, G. S., Tracana, R. B., Skujienė, G., Turcinavičienė, J. (2011). Trends in environmental education images of textbooks from Western and Eastern European countries and non-European countries. *International Journal of Science Education*, 33 (18), 2587–2610.
- Cibulskaitė, N., Baranovska, K. (2009). Matematikos vadovėlių V klasei vertinimas dalykiniais, pedagoginiais ir psichologiniais požūriais. *Pedagogika*, 95, 153–159.
- Cibulskaitė, N., Baranovska, K. (2010). Matematikos vadovėlių V klasei vertinimą lemiantys faktoriai. *Pedagogika*, 97, 85–91.
- Crawford, K. (2003a). The role and purpose of textbooks. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3 (2), 5–10.
- Crawford, K. (2003b). Culture wars: Serbian history textbooks and the construction of national identity. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3 (2), 43–52.
- Fan, L. (2013). Textbook research as scientific research: Towards a common ground for research on mathematics textbooks. *ZDM Mathematics Education*, 45 (5), 765–777.
- Fredericks, A. D. (2005). *The Complete Idiot's Guide to Success as a Teacher*. New York: Alpha Books.
- George Eckert Institute for International Textbook Research (n. d.). Textbooks as media. Prieiga per internetą: <http://www.gei.de/en/research/textbooks-as-media.html>.
- Grickevičius, A. (2006). Krikščionybė ir Bažnyčia integruotos – visuotinės ir Lietuvos – istorijos vadovėliuose. *SOTER – Religijos mokslo žurnalas*, 18, 67–88.
- Griffin, W. L., Marciano, J. (1979). *Teaching the Vietnam War*. Monclair, N. J.: Allenhead, Osmun & Co.
- Grinkevičius, K. (2014). Bendrųjų kompetencijų ugdymo prielaidos mokant biologijos bendrojo ugdymo mokykloje: 9–10 klasės vadovėlių turinio aspektas. *Pedagogika*, 113, 132–147.
- Guichard, S. (2013). The Indian nation and selective amnesia: representing conflicts and violence in Indian history textbooks. *Nations and Nationalism*, 19 (1), 68–86.
- Horsley, M., Lambert, D. (2001). The Secret Garden of Classroom and Textbooks: Insights from Research on the Classroom Use of Textbooks. In M. Horsley (Ed.). *The Future of Textbooks? International Colloquium on School Publishing: Research About Emerging Trends*. Sydney: Australian Publishing Association.
- Jašinauskas, L. (2013). Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos vadovėlio sampratos kaita (1990–2012). *Istorija*, 89, 48–57.
- Jašinauskas, L., Zaleskienė, I. (2012). Tautinių ir pilietinių vertybių sklaida bendrojo ugdymo mokyklų socialinio ir dorinio ugdymo vadovėliuose. *Pedagogika*, 107, 66–73.
- Jašinauskas, L., Birgelytė, A., Gerulaitis, Š. et al. (2008). *Pilietinių ir tautinių vertybių raiška socialinio ir dorinio ugdymo vadovėliuose. Tyrimo ataskaita*. Prieiga per internetą: <http://>

www.upc.smm.lt/ekspertavimas/tyrimai/failai/Pilietini%C5%B3_ir_tautini%C5%B3_vertybi%C5%B3_rai%C5%A1ka.pdf.

- Kalmus, V. (2004). What do pupils and textbooks do with each other? : Methodological problems of research on socialization through educational media. *Journal of Curriculum Studies*, 36 (3), 469–485.
- Kalvaitis, A. (2013). *Vadovėlių ir kitų mokymo priemonių pasirinkimas ir naudojimas ugdymo procese Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose*. Vilnius: Ugdymo plėtotės centras.
- Kastickaitė, J., Banionis, J. (2010). Diferencialinio ir integralinio skaičiavimo pradmenų mokymas Lietuvos mokykloje po matematikos mokymo reformos (1929–1940). *Lietuvos matematikos rinkinys*, 51, 198–203.
- Kelertas, V. (red.). (2006). *Baltic postcolonialism: On the boundary of two worlds: Identity, freedom and moral imagination in the Baltics*. Rodopi: Amsterdam.
- Lebrun, J., Lenoir, Y., Laforest, M., Larose, F., Roy, G., Spallanzani, C., Pearson, M. (2002). Past and current trends in the analysis of textbooks in a Quebec context. *Curriculum Inquiry*, 32 (1), 51–83.
- Lekešytė, A. (2013). *Pradinių klasių muzikos vadovėlių turinio analizė tolerancijos, kitoniškumo ir multikultūrinio ugdymo aspektais. Nepublikuotas magistro darbas*. Lietuvos edukologijos universitetas, Vilnius.
- Mathews, J. (2012 m. kovo 25 d.). *Why textbooks don't work and hurt schools*. *The Washington Post*. Prieiga per internetą: http://www.washingtonpost.com/blogs/class-struggle/post/why-our-textbooks-dont-work/2012/02/25/gIQAvI16ZR_blog.html.
- Mikk, J. (2000). *Textbook: Research and writing*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Milieškienė, R. (2006). *V–VII klasių muzikos vadovėlių turinio vykdymo tyrimai. Nepublikuotas magistro darbas*. Šiaulių universitetas, Šiauliai.
- Nicholls, J. (2003). Methods in school textbook research. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3 (2), 11–26.
- Nicholls, J. (2005). The philosophical underpinnings of school textbook research. *Paradigm*, 3 (1), 24–35.
- Olsson, S. (2010). Our view on the Other: issues regarding school textbooks. *British Journal of Religious Education*, 32 (1), 41–48.
- Paul, J. L., Marfo, K. (2001). Preparation of educational researchers in philosophical foundations of inquiry. *Review of Educational Research*, 71 (4), 525–547.
- Pečiuliauskienė, P. (1999). Integruotų ir neintegruotų fizikos vadovėlių užduočių turinio abstraktumas bei realumas. *Pedagogika*, 39, 45–54.
- Pečiuliauskienė, P. (2010). Judėjimo reiškinių nagrinėjimo tarpdalykinės prielaidos pagrindinės mokyklos gamtamoksliniuose vadovėliuose ir edukacinėje praktikoje. *Pedagogika*, 99, 77–82.
- Pingel, F. (2010). *UNESCO Guidebook on Textbook Research and Textbook Revision*. (2 leid.). Paris: UNESCO. Prieiga per internetą: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001171/117188e.pdf>.

- Razma, J. (2015 m. balandžio 7 d.). Ko išties siekia darbiečiai, siūlydamiesi kontroliuoti vadovėlių leidybą? *Delfi portalas*. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/j-razma-ko-isties-siekia-darbieciai-siulydamiesi-kontroliuoti-vadoveliu-leidyba.d?id=67639052>.
- Reingardė, J., Vasiliauskaitė, N., Erentaitė, R. (2010). *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*. Vilnius: Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
- Repoussi, M., Tutiaux-Guillon, N. (2010). New trends in history textbook research: Issues and methodologies toward a school historiography. *Journal of Educational Media, Memory, and Society*, 2 (1), 154–170.
- RAIT – Rinkos analizės ir tyrimų grupė. (2005). *Tyrimo ataskaita: Bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų apklausa*. Vilnius: UAB „RAIT“.
- Salienė, V. (2008). Mokyklinis lietuvių kalbos vadovėlis: koks jis turėtų būti? *Žmogus ir žodis*, 10 (1), 145–149.
- Skirius, J. (2009). Istorijos mokymas vidurinėje mokykloje – naujas požiūris ir kitokio pobūdžio vadovėliai. *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 76, 62–67.
- Štašaitis, S. (2005). Istorija Lietuvos mokykloje 1795–1918 metais: carizmo politika ir tautos interesai. *Pedagogika*, 80, 29–33.
- Šetkus, B. (2011). Keletas įžvalgų dėl istorijos dokumentų pateikimo istorijos vadovėliuose. *Istorija*, 82, 28–37.
- Šilėnienė, B., Magienė, E. (2012). Lietuvių literatūros vadovėlių XI–XII klasėms analizė tarpkultūriškumo ugdymo galimybių aspektu. *Mokytojų ugdymas*, 19 (2), 53–74.
- Tamošiūnas, T. (sud.). (2000). Multikultūrinių vertybių sklaida mokykliniuose vadovėliuose. Vilnius: Švietimo kaitos fondas. Prieiga per internetą: <http://skf.osf.lt/old/FK-BL-05.htm>.
- Taylor, M. W. (2013). Replacing the “teacher-proof” curriculum with the “curriculum-proof” teacher: toward more effective interactions with mathematics textbooks. *Journal of Curriculum Studies*, 45 (3), 295–321.
- Toleikytė, N. (2004). Juoko kultūros ugdymas šiuolaikiniuose literatūros vadovėliuose. *Žmogus ir žodis*, 6 (2), 37–42.
- Tyler, R. W. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vanhulle, B. (2009). The path of history: narrative analysis of history textbooks – a case study of Belgian history textbooks (1945–2004). *History of Education: Journal of the History of Education Society*, 38 (2), 263–282.
- Vyšniauskas, A. (2004). Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Vilniaus: tarybinio laikotarpio istorijos vadovėlių analizė. *Istorija: Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, 62, 82–89.
- Vyšniauskas, A. (2010). Konflikto dėl Vilniaus vaizdavimas tarybinio laikotarpio lietuviškuose vadovėliuose. *Europa Orientalis*, 2, 259–280.
- Višniauskienė, V., Ramaneckienė, I. (2007). Dorinio ugdymo programų V–VI klasei dermės su etikos vadovėliais tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (12), 88–97.
- Zahorik, J. A. (1991). Teaching style and textbooks. *Teaching & Teacher Education*, 7 (2), 185–196.

Epistemological and Methodological Considerations in International School Textbook Research

Emilija Sakadolskis

Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Dance and Theater,
Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, emilija.sakadolskiene@leu.lt

Summary

Many acknowledge a dearth of research regarding Lithuanian school textbooks. Educational institutions rely on reviews by select experts who provide advice during the approval process. Most extant research analyses content and its relationship to curriculum. Some have examined multicultural tolerance issues. Very few field studies have been done on the actual use of textbooks by teachers and pupils. On the other hand, Lithuanian teachers' reliance on textbook material for the delivery of instruction is greater than in other European countries, according to international research. Therefore, an increase of formative or development research regarding textbooks is necessary. This article presents the need for an epistemological stance in textbook inquiry. It has been argued that you cannot construct convincing textbook research methodologies without a theoretical stance and that textbook research has been "underphilosophised". Various philosophical positions have been proposed for textbook research, including positivism, critical theory, postmodernism, hermeneutics, neo-hermeneutics, post-colonialism, post-postmodernism, and others. Each dictates its own view of content, narrative, marginalisation, point of view, prejudice and tradition. In terms of methodologies, traditional content analysis has been supplemented by hermeneutic, linguistic, discourse, semiotic, narrative, historiographic, cross-cultural, critical analysis. Contingency analysis is a relatively new mixed method that examines the relationship between text and image. Others analyse textbook questioning techniques, visual materials or the process of textbook production. One of the greatest shifts in textbook research is the realisation that users are the arbiters of knowledge and meaning, and their role as intermediaries must be examined in context. For these types of studies to flourish partnerships need to emerge between universities, textbook publishers, schools, and educational policy makers.

Keywords: *school textbooks, textbook analysis, epistemology of textbook research, methodology of textbook research.*

Įteikta / Received 2015-01-14
Priimta / Accepted 2015-01-29